

Jadid

adabiy, ilmiy-ma'rifiy va ijtimoiy haftalik gazeta

YANGI NASHR

MA'RIFATPARVAR GENERAL QISMATI

Ismoil G'asprali, uning fojiali o'limi munosabati bilan "Tarjimon" gazetasida chop qilingan yirik ta'ziyanomada "General Jo'rabek tug'ma askar o'ldigi holda ilm va maorifni ham juda sevgan bir kishi edi. Alloh undan o'z rahmatini darig' tutmasin", deya hamdardlik bildirgan.

(Davomi 3-sahifada)

MUNOSABAT

BEHBUDIY BERGAN SABOQLAR

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yaqinda qabul qilingan "Turkiston jadidlik harakatining asoschisi, atoqli adib va jamoat arbobi, noshir va pedagog Mahmudxo'ja Behbudiy tavalludining 150 yilligini keng nishonlash to'g'risida"gi qarorida tarix va taraqqiyot masalalariga e'tibor qaratilgan bejiz emas. Chunki Behbudiy adabiy merosida bu masalalar jiddiy muhokama qilingan. Aslida Mahmudxo'ja Behbudiy degan tabarruk nom tilga olinganida beixtiyor tarix tiriladi. Xususan, jadidlar harakati, ular ochgan maktablar, gazeta-jurnallar, teatr, adabiyot, ma'rifatparvarlarning ilm-fanga, dinga, dunyoga – umuman, bashariyat hayotining juda ko'p jabhalariga munosabatlari tasavvurimizda jonlanadi.

Mahmudxo'ja Behbudiy o'z shaxsining ijtimoiylashgani, o'z nafsini yengib, omma manfaat uchun kurash maydoniga otlangani, sayohatlarga chiqib olam kezgani, dunyoqarashining kengligi,

yangilikka tashnligi, o'zi mansub millat va tavallud topgan Vatan sha'ni yo'lida beqiyos xizmatlar qilgani, zamonasining ilg'or ziyolilarini izidan ergashirgani, ko'plab munosib shogirdlar tarbiyalagani, ayniqsa, o'z millatining dunyodagi boshqa biror qavmdan kam bo'lmashligini yurak-yurakdan istagani bilan boshqa jadidlar orasida o'ftobdek porlab ajralib turadi.

Behbudiyning "Taraqqiy" gazetasida bosilgan "Gazeta nadur" (1907-yil 11-son) nomli maqolasi bor. Vaqtli matbuot qadr-qiyamatini atroflicha tushuntirgan Behbudiy tarixdan misollar keltiradi. Dunyo ziyo ahli nashr qilayotgan gazeta va jurnallar borasida ma'lumotlar taqdim etadi. "Bu kun Misr, Istanbul, Hijoz, Quddus mamlakatlarida har xil gazetalar yuzdan ziyoda chiqar", Rusiyada chiqayotgan "har nav jarida va majallalarni adadi bir mingga yetib balki o'tadur". 1905-yildan keyingi ikki yil ichida Rusiya musulmonlari tomonidan o'ttizdan ortiq gazeta va jurnal chiqarilmoqda ekan.

(Davomi 2-sahifada)

TAHLIL

Inson va jamiyat hayotida, xalqning ma'naviy dunyosini, ong-u tafakkurini yuksaltirishda teatr san'atining o'rni va ahamiyati beqiyosdir.

Shavkat MIRZIYOYEV

TEATR: U HOZIR HAM IBRATXONAMI?

XABARINGIZ BOR,

"Jadid" gazetasi avvalgi sonlaridan birida "Hamma o'qiyapti. O'qing!" sarlavhali maqola e'lon qilingan edi. Kitob va kitobxonlik tahliliga bag'ishlangan mazkur material ko'pchilik yurdoshlarimiz, ziyolilarimiz orasida qizg'in munozara va munosabat uyg'otganidan ruhlangan holda, mavzuga uzviy bog'liq yana bir masalaga – milliy teatr san'atimizning bugungi holatiga chuqurroq razm solmoqqa urindik. Zero, kitob ham, teatr ham yagona maqsad – insonning ma'naviy kamoloti uchun xizmat qiladi.

Maqola nafaqat mutaxassislar, balki keng omma uchun mo'ljallangan sababli, teatr haqida kengroq ma'lumot berib o'tish joiz ko'rindi.

TEATR O'ZI NIMA?

Teatr – yunoncha "theatron", ya'ni "tomoshagoh" so'zidan olingan bo'lib, cheklangan joyda bir yoki bir

necha aktyorlar ijro etadigan sahna ko'rinishi orqali tomoshabinga fikr uzatuvchi mustaqil san'at turini anglatadi. Teatrning o'ziga xos ifoda vositasi aktyorning omma oldidagi o'yini jarayonida yuzaga keladigan sahnaviy voqeadir. Teatr tomoshasi asosida og'zaki yoki yozma dramaturgiya yotadi. Musiqa, tasviriy san'at, raqs, me'morlik dramaturgik materiallar bilan birga teatr hayotida ajralmas birlikni tashkil etadi. Teatr dramatik, opera, balet, qo'g'irchoq, pantomima, myuzikal singari turli shakl va ko'rinishlarga ega.

Barcha zamonlarda ham teatr jamoa mehnati bilan yuzaga kelgan. Sahnadagi har bir asar muallif, rejissyor, aktyor, baletmeyster, xoreograf, rassom, dirijyor, bastakor, butafor (sahna jihozlari ustasi), kostyumer, grimyor, sahna ishchilari, chiroq ustalari va boshqa ko'plab kasb egalari zahmatli mehnati bilan yuzaga chiqadi.

MANBALARDA YOZILISHICHA,

Yunoniston, Hindiston, Turonda miloddan avvalgi V asrdayoq teatr jamiyat hayotida muhim o'rin tutgan.

Yunonistonda ochiq maydonlarda faoliyat ko'rsatgan ilk antik teatrlar "amfiteatr" deb atalgan. Afina shahridagi Dionis teatri miloddan avvalgi V asrda qurilgan birinchi doimiy teatr hisoblanadi. Rimliklar yunon teatr arxitekturasini rivojlantirib, sahna orqa qismini bezash kabi yangi xususiyatlar qo'shganlar. Dastlabki teatr sahnalari vaqtinchalik bo'lgan esa, keyinchalik mustahkam va doimiy tuzilmalarga aylangan.

Antik davrda faqat ikki yo'nalishda – tragediya va komediya janrlarida tomosha ko'rsatgan teatr asarlari asosan tarixiy va mifologik syujetlar negizida yaratilgan va barcha rollar erkaklar tomonidan ijro etilgan. O'z davrining mashhur dramaturglari Esxil, Sofokl, Yevripid

yunon tragediyasining asoschisi hisoblansa, Aristofan – komediya qiroli sifatida e'tirof etilgan.

Hindistonda teatr sanskrit, xalq teatri shakllarida hamda "Mahobhorat" va "Ramayana" dostonlari bilan bog'liq holda rivojlangan, dramaturgiya va sahna san'ati haqida "Natyashastra" nomli risola yaratilgan. Xitoyda bundan taxminan ming yillar avval teatrlar diniy va saroy marosimlarida paydo bo'lib, o'ziga xos dramatik san'at shakliga aylangan.

MILLIY TEATR TARAQQIYOTI

haqida gapirganda, O'zbekiston hududida an'anaviy teatr juda qadim va boyligi, uning kurtaklari ibtidoiy jamoa davridayoq ov va boshqa mehnat jarayoni aks etgan taqdidiy raqslar, jangovar va xalq o'yinlari, tabiat kuchlariga topinish natijasida yuzaga kelgan marosimlar shaklida namoyon bo'lganini ta'kidlash joiz.

(Davomi 4-5-sahifalada)

ONAJONIM – TABIAT

Xalqimiz yerga birni berib, o'zni kutishga odatlangan. Saxovatli ona zamin tirik jonga rizq ulashish uchun o'zining bor kuch-quvvatini sarflaydi. Biz uning ne'matlaridan bahramand bo'lamiz-u, lekin ko'pincha yerni quvvatlantirish, ya'ni tuproq tarkibini mineral va mahalliy o'g'itlar bilan boyitish zarurligini unutib qo'yamiz. Aslida, eng bebaho boyligimiz bo'lgan yerni sevish, uni ko'z qorachig'idek asrab-avaylash har bir insonning burchi. Unga faqatgina tirikchilik va daromad manbasi sifatida munosabatda bo'lish jaholatdan o'zga narsa emas. "Yerni boqsang, yer seni boqadi" degan maqol ham bejiz aytilmagan.

O'zbekiston Milliy universiteti Biologiya va ekologiya fakulteti tuproqshunoslik kafedrasining mudiri, biologiya fanlari doktori, professor Zafarjon Jabborov bilan shu mavzuda suhbatlashdik.

TUPROQ – TIRIK JON

– Ochig'ini aytish kerak, barchamizning hayotimiz, tirikligimiz tuproq bilan chambarchas bog'liq bo'lsa-da, u haqda ko'p narsani bilmaymiz. Shuning uchun suhbatimiz avvalida tuproqshunoslik fanining mohiyati haqida qisqacha to'xtalib o'tsangiz.

– Gapingizda jon bor. O'zim guvoh bo'lganman, ayrimlar hatto, bu fanni geologiya yoki arxeologiya fanlari bilan adashtiradi. Holbuki, inson hayoti tuproqshunoslik ilmi bilan chambarchas bog'liq. Biologiya fanlari qatoriga kiradigan tuproqshunoslik tiriklik bilan bog'liq bo'lgan fan hisoblanadi.

Tuproq – bu tirik jondir. Bu gapim mubolag'a emas. O'zing tasavvur qilimg, bir gramm sog'lom tuproq tarkibida

25 milliard adadgacha mikroorganizmlar yashaydi! Xo'sh, bu mo'jiza emasmi? Ana shu va mitti mavjudotlar tuproqqa jon bag'ishlab, uning bag'rida turfa nabotot namunalari barq urib o'sishiga yordam beradi. Tuproq yer yuzidagi hayot bardavomligini ta'minlovchi asosiy unsurdir. Muqaddas kitoblarda insonning o'zi ham tuproqdan yaratilgani aytiladi. Zamonaviy ilm-fan ham buni allaqachon isbotlagan.

Ushbu fan tuproqning paydo bo'lishi, shakllanishi, o'zgarishi, o'ziga xos xususiyatlari hamda uning bag'rida o'simliklar yetishtirish singari xilma-xil masalalarni o'rganadi.

– Ma'lumki, 2025-yil yurtimizda "Atrof-muhitni asrash va "yashil"

iqtidosiyot yili" deb e'lon qilindi. O'ylashimcha, bu hol tuproqshunoslik sohasida faoliyat ko'rsatayotgan olim va mutaxassislariga ham alohida mas'uliyat yuklaydi. Chunki atrof-muhitning asosini, avvalo, tuproq tashkil qilishi sir emas.

– Prezidentimizning mazkur tashabbusi tuproqshunoslik sohasi vakillarini ham quvontirdi. Chindan ham, atrof-muhitni asrash, avvalo, tuproqni muhofaza qilishdan boshlanadi. Demak, joriy yilda bizning kafedramizda ishlar har qachongidan tig'iz bo'ladi. Hamkasblarimiz bilan birgalikda bu borada bir qator aniq maqsadlarni belgilab olganmiz. Ayni paytda Innovatsion rivojlanish agentligi granti asosida Orol dengizining qurigan hududidagi tuproq va gruntlarning sho'rlanganlik holatini o'rganish, ularning fizik, kimyoviy va biologik xossalari ko'ra o'simliklar ekish hududlarini guruhlashning ilmiy asosini yaratish bo'yicha uch yillik fundamental loyiha ustida ish olib boryapmiz. Shu kunlarda Orol dengizining qurigan qismida qanday o'simlikni qaysi vaqtda ekish zarurligini o'rganmoqdamiz. Shu orqali u yerdagi tuproq xossalari tadqiq etish orqali yashil hududlarni kengaytirishga o'z hissamizni qo'shmoqchimiz.

Ma'lumki, Orol dengizining qurishi mintaqamizdagi eng yirik ekologik muammo hisoblanadi.

(Davomi 3-sahifada)

TARIX VA TAQDIR

JADIDLIK MILLIY

HARAKATI

va til-imlo masalasi

Til millatning eng katta boyligi, ma'naviy mulkidir. U millatni millat, xalqni xalq qilib turuvchi kuch hamdir. O'zbek xalqi o'z tilini saqlab qolish maqsadida butun tarixi ichra juda ko'p marta bosqinchilar tilini qabul qilmaslik uchun kurashgan va jonini fido qilgan. XX asr boshlarida ham bu muammo bo'lgan va Turkiston jadidlari turkiy tilni yot so'zlardan asrash, uning sofligini saqlash, nufuzini oshirishga harakat qilganlar. Davriy matbuotda til-imlo masalalarini doimiy yoritib borganlar. Bunda "Sadoyi Turkiston", "Mehnatkashlar tovushi", "Ishtirokiyun", "Zarafshon", "Turkiston" gazetalari, "Oyina", "Maorif va o'qitg'uchi" jurnallari asosiy minbar vazifasini bajargan.

Maqolalar va xabarlarida turkiy (o'zbek) tilni begona so'zlardan tozalash, nufuzini ko'tarish, o'rta turk tilini yaratish borasidagi bahslar, yangi imloni joriy qilish, bosqinchi hukumatning ikkiyuzlamachi til siyosatiga munosabat, til qoidalarini joriy qilish masalalari o'rin olgan.

Jadidlarning nufuzli nashri bo'lgan "Sadoyi Turkiston" gazetasining muxbiri Abdurafet Muzaffarzoda o'zining "Til ham din" maqolasida turkiy tilni rivojlantirish, uni asrash, imlo, lahja va sheva masalasi, maktablarda ona tilini o'qitishning dolzarbligini asoslab bergan. U tilshunos va adabiyotshunoslar til haqida maqolalar va risolalar chop etishi, maktab o'qituvchilari maktabda til darslarini o'qitish uchun darsliklar yoziishi kerakligini ta'kidlagan.

(Davomi 7-sahifada)

